

Open Research Online

The Open University's repository of research publications and other research outputs

Kötődési kapcsolatok

Edited Book

How to cite:

Oates, John ed. (2007). Kötődési kapcsolatok. Early Childhood in Focus, 1. Milton Keynes, UK: The Open University.

For guidance on citations see [FAQs](#).

© 2007 The Open University

Version: Version of Record

Copyright and Moral Rights for the articles on this site are retained by the individual authors and/or other copyright owners. For more information on Open Research Online's data [policy](#) on reuse of materials please consult the policies page.

oro.open.ac.uk

Kötődési kapcsolatok

A kisgyermekkor gondozás minősége

FÓKUSZBAN A KISGYERMEKKOR

Sorozatszerkesztők: Martin Woodhead és John Oates

A Fókuszban a Kisgyermekkor sorozat az Egyesült Királyságbeli Open University, Child and Youth Studies Group (Gyermek- és Ifjúságpszichológiai Csoportjának) kiadványa, amelyet a holland Bernard van Leer Alapítvány támogat.

A sorozat világos és könnyen érthető áttekintést nyújt kulcsfontosságú stratégiai kérdésekhez kapcsolódó legújabb és legjobb kutatásokról, információkról és elemzésekről. Világos üzeneteket fogalmaz meg olyan központi stratégiai témákban és kérdésekben, amelyek az Alapítvány három fő témájához, a gondozási környezet megerősítéséhez, a sikeres átmenetekhez, valamint a másság társadalmi elfogadottságához és tiszteltetéséhez tartoznak.

Mindegyik kiadvány világhírű kutatókkal, döntéshozókkal, gyermekjogi képviselőkkel és szakértőkkel való tanácskozások folyamán alakult ki. E szakértők közül sokan, külön a sorozat részére, írásban is összefoglalták területük fő mondanivalóit, a tartalom pontosságát pedig olyan független szakmai bírálók szavatolják, akik maguk is a kisgyermekkor területének szakértői.

A sorozat témáit úgy választottuk ki, hogy tükrözzék azokat a kutatási témákat és gyarapodó ismereteket, amelyek a gyermekjogok legfontosabb területeit érintik, s ahol a felmerülő kérdések mélyebb megértése létfontosságú a szakpolitikai döntések sikeres kialakításához és végrehajtásához.

Szándékunk szerint e kiadványok egyaránt szólnak a gyermekjogok védőinek és a családoknak, valamint a különféle szintű döntéshozóknak, továbbá bárkinek, aki bárhol a világon a kisgyermekek életkörülményeinek, életminőségének és esélyeinek jobbításán dolgozik.

SOROZATSZERKESZTŐK

Martin Woodhead
John Oates
Child and Youth Studies Group
The Open University
Milton Keynes, United Kingdom

TANÁCSADÓK

Robert Myers, független szakértő, Mexikó
Maureen Samms-Vaughan, Executive Chair, Early Childhood Commission, Jamaica.

Ez a kiadvány és a sorozat további darabjai letölthetők a következő helyekről:
www.bernardvanleer.org
www.biztoskezdet.hu

Copyright © 2007 The Open University
Első kiadás 2007, The Open University
Child and Youth Studies Group
The Open University
Walton Hall, Milton Keynes
MK7 6AA
United Kingdom

Első magyar kiadás 2010.

A kiadást támogatta:
Bernard van Leer Foundation/Alapítvány
PO Box 82334
2508 EH The Hague
Netherlands

Minden jog fenntartva. A kiadó írásos engedélye vagy a Copyright Licensing Agency Ltd licence nélkül e kiadvány részei nem sokszorosíthatók, nem tárolhatók visszakereső rendszerekben, nem adhatók tovább és nem hasznosíthatók semmilyen formában, semmilyen elektronikus, mechanikus, fénymásoló vagy egyéb eszközzel. A licencre vonatkozó részletek a Copyright Licensing Agency Ltd, 90 Tottenham Court Road, London W1T 4LP címen szerezhetők be.

Katalógus tartalom beszerezhető a British Library-től.

Tervezte: Borszéki Ágnes
Magyar fordítás: Gervai Judit
ISBN 978-0-7492-2932-0

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
LVT-telefon: 06 40 638 538
info@nfy.gov.hu • www.nfy.hu

Megjelent a TÁMOP 5.2.1 "Gyerekesély program országos kiterjesztésének szakmai-módszertani megalapozása és a program kísérése" program keretében az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával.
Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet – Gyerekesély projekt 2010.
www.biztoskezdet.hu

Kötődési kapcsolatok

Szerkesztő

John Oates

FÓKUSZBAN A KISGYERMEKKOR 1

A kisgyermekkor gondozás minősége

Gondos és részletekbe menő hosszmetzeti (longitudinális) vizsgálatok révén ma már minden eddigénél jobban tudjuk, hogy mire van szükség a gyermekek érzelmi, társas és értelmi fejlődésének virágzásához, ami egyaránt szolgálja saját javukat, a családot és a közösséget.

Tudvalevő, hogy ha ezek a szükségletek nem elégülnek ki, az hosszabb távon káros az egészségre és nagyon költséges. A gyermekeknek következetes, érzékeny, odafigyelő és szeretettelgi törődés kell, s ez legalább annyira fontos, mint az, hogy táplálékra van szükségük. Így aztán, nemcsak ennivalóra, hajlékra és a betegségek elleni védőoltásokra kell költenünk, hanem forrásokat kell biztosítanunk a szülők, a pedagógusok és a felelős döntéshozók felvilágosítására. Meg kell értetni velük, hogy milyen égető szükségük van a kisgyermeknek arra, hogy a szülőkhöz és a szülőket pótló nevelőkhöz biztonságosan kötődjenek, és ennek milyen közvetlen és hosszú távú jelentősége van. A biztonságigény, valamint a kialakult vagy visszanyert kötődési biztonság szülői háttere és a belőle fakadó jótékony következmények jelennek meg tömören ebben a mérföldkövet jelentő kiadványban, amely érdemes arra, hogy mindenkihez eljusson, aki alakíthatja a gyermekek és családjaik jóllétét befolyásoló döntéseket és a szociálpolitikát.

Howard Steele

Miriam Steele

Co-Directors

Center for Attachment Research

Psychology Department, New School for Social Research

New York, NY, 10003

SZERKESZTŐ

John Oates, Senior Lecturer in Developmental Psychology, Child and Youth Studies Group, The Open University, United Kingdom

SZERZŐK

Jay Belsky, Director, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, Birkbeck, University of London, United Kingdom

Gervai Judit, a Fejlődéslélektani Csoport vezetője, Magyar Tudományos Akadémia, Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest

Karin Grossmann, független kutató, Department of Psychology, University of Regensburg, Germany

Michael E. Lamb, Professor of Psychology in the Social Sciences, University of Cambridge, United Kingdom

Mary MacLeod, Chief Executive, Family and Parenting Institute, London, United Kingdom

Matthew Sanders, Professor of Clinical Psychology, University of Queensland, Brisbane, Australia

Marinus van IJzendoorn, Professor of Child and Family Studies, Leiden University, Netherlands

SZAKMAILAG ELLENŐRIZTE

Howard Steele and **Miriam Steele**, Co-Directors, Center for Attachment Research, New School for Social Research, New York, United States of America

Köszönet Gervai Juditnak a magyar fordításért.

Tartalom

<i>Előszó</i>	viii
I. Kötődési kapcsolatok: csecsemők és gondozók	1
Szülő-gyermek kötődés	2
Kötődési biztonság	4
Anyák, apák és gyermekek	6
Párhuzamos kötődések	8
Kötődés és kulturális közeg	10
A nem-szülői gondozás fontos	12
SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK	14
II. A kötődési kapcsolatokat befolyásoló tényezők	17
A gondozás fontos	18
Felnőtt-gyermek interakciók	20
Biztonságos kötődést előmozdító tényezők	22
Apák	24
Az „elég jó” anyai gondoskodás	26
Az anyagiak fontosak	28
SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK	30
III. Korai kötődés és későbbi fejlődés	33
Szülői bánásmód és a gyermekek problémái	34
Szeparáció és a kisgyermekek	36
Kötődés és későbbi fejlődés	38
Dezorganizált kötődés	40
Felnőtt kötődés	42
Nemzedékről nemzedékre	44
SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK	46
<i>Szakirodalom</i>	48
<i>Képjegyzék</i>	51

Előszó

A közelmúlt kiterjedt kutatásai arról tanúskodnak, hogy a kisgyermekkori gondozás körülményei fontos szerepet játszanak a gyermekek fejlődésében, hatással vannak a későbbi fejlődésre és az életkilátásokra. E hatások szempontjából döntő azoknak a kötődési kapcsolatoknak a minősége, amelyeket a gyermek a gondozó személyekkel, a szülőkkel, a család vagy a közösség más tagjaival, vagy a hivatásos gondozókkal alakít ki. A szülői gondozás vizsgálatának területén belül a kötődéskutatás elméletileg jól megalapozott és gyümölcsöző megközelítés. Felfedi a gondozói környezet azon jellegzetességeit, amelyeknek hosszú távú hatásai vannak. Emellett, rámutat a hatékony beavatkozás célpontjaira és módszereire, amelyek révén a gondozók támaszt kaphatnak a kedvező nevelői környezet megteremtésében és fenntartásában. Ez fontos szerepet játszik a káros gyermekgondozási szokások emberi és társadalmi költségeinek csökkentésében.

Bár a kötődéskutatások túlnyomó többsége észak-amerikai és európai közegben folyik, más közösségekben végzett összehasonlító vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a csecsemő és gondozó kötődése az emberi fajt jellemző alapvető jelenség, amelyet azonban jelentősen alakítanak a helyi kulturális szokások és életkörülmények. A „gondozó” kifejezés használata itt szándékos, arra hívja fel a figyelmet, hogy a különféle kultúrákban milyen változatos módokon gondoskodnak a csecsemőkről a család és a közösség tagjai. S bár a kisgyermek életében a legfontosabb felnőttek legtöbbször a biológiai szülők, fontos kötődési kapcsolatok jöhetnek létre mindazokkal a személyekkel, akik folyamatosan elegendő gondoskodást és támaszt nyújtanak.

Így aztán, a szövegben előforduló „szülő”, „apa” vagy „anya” szavak azokra a sajátos szerepekre utalnak, amelyeket a felnőtt férfiak és nők – nem feltétlenül csak a biológiai szülők – tölthetnek be a gyermekgondozásban. Sok társadalomban a kulturális minták úgy alakultak, hogy e szerepeket betölthetik az idősebb testvérek, más rokonok vagy ismerősök is. A nehézségek sújtotta vidékeken, ahol háború, természeti csapás vagy betegség (pl. HIV/AIDS) szétzilálja a hagyományos szokásokat és ahol a szülő elvesztése gyakori, a szülői felelősség szinte teljes egészében a testvérekre és más fiatalokra hárul.

E kiadvány, amelynek központi témája a korai kötődések kialakulása és azok kapcsolata a későbbi fejlődéssel, felhívja a figyelmet egy sor, a közelmúlt széleskörű vizsgálatai által megalapozott kutatási eredményre. Összeállításában a terület sok szakértője segédkezett és könnyen hozzáférhető összefoglalását adja a legújabb, kulcsfontosságú kutatási eredményeknek. Ez különösen értékes azok számára, akik a kedvező kisgyermekkori tapasztalatok és fejlődés érdekében fáradoznak világszerte. Igyekeztünk, hogy kiadványunk segítse a kisgyermekkor ügyének szószólóit és a szakpolitikát alakító emberek munkáját, és felteszünk egy sor stratégiai irányú kérdést, amelyek e fontos terület kutatási eredményei nyomán merülnek fel.

John Oates
szerkesztő

A korai kötődési kapcsolatok döntő fontosságúak a gyermekjogok érvényesítése szempontjából

A Bizottság tudomásul veszi a gyarapodó elméleti és a kutatási eredményeket, amelyek megerősítik, hogy a kisgyermek a társadalom aktív résztvevője, akiknek életben maradása, jólléte és fejlődése szoros kapcsolatokról függ, ezekre épül.

E kapcsolatok rendszerint csekély számú, kulcsfontosságú személlyel, leggyakrabban a szülőkkel, a tágabb család tagjaival, kortársakkal, valamint más gondozókkal és szakemberekkel alakulnak ki. A csecsemők és a kisgyermek teljes egészében rá vannak utalva másokra, de ugyanakkor nem passzív elfogadói a gondoskodásnak, irányításnak és nevelésnek. Cselekvő társas lények, akik szüleikhez és más gondozókhoz védelemért, gondoskodásért és megértésért folyamodnak, amire szükségük van az életben maradáshoz, a növekedéshez és a jólléthez. ...Rendes körülmények közt a kisgyermek szoros, kölcsönös érzelmi kötődést alakítanak ki szüleikkel és más gondozóikkal. Ezek a kapcsolatok fizikai és érzelmi biztonságot, valamint tartós gondozást és figyelmet nyújtanak számukra. Ezek a kapcsolatok biztosítják, hogy a gyermekek személyisége, identitása kialakuljon és kulturálisan értékes készségeket, tudást és viselkedést sajátítsanak el. Ily módon rendszerint a szülők (és más gondozók) játsszák a főszerepet abban, hogy a kisgyermek jogai érvényesülhessenek.

Egyesült Nemzetek Gyermekjogi Bizottsága, 2005, 4. és 8. o.

Ma, amikor a kisgyermekkori fejlődés a döntéshozók feladatai közt fontos helyen áll, itt az ideje, hogy a tudomány befolyást gyakoroljon a korai gondozó-gyerek kapcsolatok támogatására irányuló programok és a stratégia kialakítására.

Végső soron a korai gondozó-gyerek kapcsolatokat támogató programokat elméletileg is meg kell alapozni, bizonyítékokra kell építeni, szigorú hatásvizsgálatokkal kell értékelni. Hűnek kell maradniuk a meghatározott program modellhez, és nagy méretben is fenntarthatónak és gazdaságosan alkalmazhatónak kell lenniük.

A kötődési elmélet és kutatás hatáshoz vezető eszközöket nyújt e célok eléréséhez.

(Berlin és mtsai., 2005, xvi. o.)

I.

Kötődési kapcsolatok: csecsemők és gondozók

A kötődés érzelmi kötelék, amelyet a csecsemők szüleikkel és más gondviselőkkel alakítanak ki.

E kapcsolatok döntő fontosságúak a gyermekek jólléte, érzelmi és társas fejlődése szempontjából.

Az utóbbi években a kötődési elmélet alapján végzett kiterjedt kutatások szilárd alapokat nyújtanak a kisgyermekkorai ellátást érintő döntésekhez.

Szülő-gyermek kötődés

Az emberi kötődés nagy hatású elméletét először John Bowlby fogalmazta meg.

A kötődés érzelmi kötelék, amely a csecsemő és szülei, illetve a szülői feladatokat ellátó személyek között alakul ki. A kötődési elmélet megalkotásának első és legjelentősebb alakja kétségtelenül John Bowlby. Nagy hatású könyvsorozatában és más írásaiban (1969–1998), amelyek saját kutatásain és klinikai tapasztalatain alapultak, megfogalmazta a kötődési elmélet alapvető tételeit, amelyek egy azóta is rendkívül termékeny kutatási irányt indítottak útjára. Abból a feltételezésből indult ki, hogy az emberi faj evolúciós környezetében a csecsemők túlélése azon múlt, hogy képesek voltak-e a védelmezésükre, táplálásukra, gondozásukra és vigasztalásukra kész felnőttek közelében maradni. De a legtöbb kismajomtól eltérően az embercsecsemő nem képes közelebb húzódni az elérhető közelségben lévő felnőttekhez, nem képes beléjük kapaszkodni. Ehelyett a csecsemő kénytelen jelzésekkel magához csalogatni vagy közelében marasztalni a felnőtteket. E jelzések használhatósága persze azon múlik, hogy ténylegesen kiváltanak-e válaszokat a felnőttekből. S valóban, mintha a felnőttek programozva lennének arra, hogy megközelítsék, nyugtassák és felvegyék a síró kisbabákat, és „párbeszédet” folytassanak a közelükben lévő, rájuk mosolygó csecsemőkkel. Bowlby szerint a csecsemők testi közelséget előmozdító jelzései idővel már csak a legrendszeresebben reagáló, legjobban ismert személyek felé irányulnak, s ők – tipikusan a szülők – válnak kötődési személyekké.

Bowlby elmélete világos magyarázatot kínál arra, hogy miért döntő fontosságúak a kötődési kapcsolatok a gyermekek érzelmi és társas fejlődésében. A Bowlby gondolataira épülő kutatás szilárdan alátámasztja az általa leírt alapvető folyamatokat, és részleteiben felfedi, hogy miként alakulnak ki a kötődési kapcsolatok, és hogyan befolyásolják a fejlődést egészen felnőttkorig.

A kötődési biztonság a gyermek számára központi fontosságú, mivel a biztonságos kötődésű gyermek érzi, hogy támaszkodhat szüleiére, akik zaklatottság és feszültség esetén vigaszt és biztonságot nyújtanak számára.

Michael E. Lamb, Professor of Psychology in the Social Sciences, Cambridge University, United Kingdom

- *A kötődés alapvető folyamat a gyermek fejlődésében.*
- *A csecsemő és gondozói között kötődési kapcsolatok alakulnak ki.*
- *A kötődések fontos szerepet játszanak a gyermek későbbi fejlődésében.*

Kötődési biztonság

Azok a csecsemők, akik kedvező kötődést alakítottak ki egyik vagy mindkét szülővel, őket biztonságos bázisnak tekintve indulnak el felfedezni a környező világot.

A kötődési elmélet szerint azok a csecsemők, akik kedvező kötődést alakítottak ki egyik vagy mindkét szülőjükkel, képesek tőlük, mint biztonságos bázistól kiindulva felderíteni a környezetet. Különbőféle események, pl. idegenekkel való találkozás vagy ismeretlen környezet által okozott feszültség hatására ezek a csecsemők várhatóan abbahagyják a felderítést és, legalábbis átmenetileg, közelebb húzódnak a szüleikhez. Ha a szülővel való érintkezés megszakad, pl. a szülőt és a csecsemőt rövid időre szétválasztják, akkor a csecsemő igyekszik őt visszahozni; sír, keres és elveszíti érdeklődését a környezet iránt. A szülő visszatérését követően a biztonságos csecsemő igyekszik újra felvenni a kapcsolatot, s ha feldúlt, akkor talán ölelésért, vigaszért is folyamodik. Valóban így viselkedik a különböző országokban megfigyelt csecsemők mintegy 65%-a az „Idegen Helyzetben”, ami a kötődési biztonság mérésére kidolgozott, standard vizsgálati eljárás. Meg kell jegyezni azonban, hogy ez az arány jelentősen eltérhet mind országokon belül, mind országok között (van IJzendoorn és Kroonenberg, 1988).

Vannak azonban olyan csecsemők, akik nyilvánvalóan képtelenek vagy nem hajlandók a szüleiket biztonságos bázisnak tekinteni, amiktől kiindulva felfedezőútra indulhatnának, őket szoktuk bizonytalanak nevezni. A bizonytalan csecsemőket rendszerint feldúlja, ha elválasztják őket a szüleiktől, de újra találkozáskor velük ambivalensen viselkednek, vagyis igénylik a testi közelséget és az interakciót, de dühösen elutasítják, amikor felkínálják nekik. Azokat a csecsemőket, akik ezt a viselkedési mintázatot mutatják az Idegen Helyzetben, bizonytalan-rezisztens vagy ambivalens elnevezéssel jelölik. Általában a csecsemők 15%-át teszik ki (van IJzendoorn és Kroonenberg, 1988).

Más bizonytalan csecsemőket látszólag kevésbé érint a szülei távolléte. Visszatérésük után viszont ahelyett, hogy üdvözlőnék a szülőket, aktívan elkerülik a velük való érintkezést, és nem vesznek tudomást a szülők próbálkozásairól. E csecsemőkről azt szokás mondani, hogy bizonytalan-elkerülő kötődést mutatnak és rendszerint a csecsemők 20%-át teszik ki (van IJzendoorn és Kroonenberg, 1988).

Main és Solomon (1990) leírtak egy negyedik csoportot, amelyben a csecsemők viselkedése zavart (dezorientált) és/vagy szétesett (dezorganizált). Ezek a csecsemők egyidejűleg mutatnak ellentétes viselkedési mintákat és befejezetlen vagy tétova mozgásokat, és úgy tűnik, mintha zavartak volnának, vagy félhítenek közelíteni a szüleikhez.

(Oates és mtsai., 2005, 28. o. nyomán)

- *A gyermekek kötődési kapcsolatait a kötődéskutatók „biztonságos”, „bizonytalan” és „dezorganizált” osztályokba sorolják.*
- *A biztonságos kötődésű gyermek bízik abban, hogy a kötődési személy szükség esetén vigaszt és bátorítást nyújt számára.*
- *A bizonytalan vagy dezorganizált kötődésű gyermekek nem várják el határozottan, hogy feldúlt érzelmi állapotban a kötődési személyek segíteni tudnak rajtuk.*

Anyák, apák és gyermekek

Ismétlődő tapasztalat, hogy a párkapcsolat minősége összefügg a szülő-gyermek kapcsolatokkal és a gyermekek fejlődésével

A kétszülős családokban a csecsemők rendszerint mindkét szülőhöz kötődnek. Fagot és Kavanagh (1993) kutatásában például mind az anyák, mind az apák beszámoltak róla, hogy bizonytalan kötődésű csecsemőikkel kevésbé kellemes az együttlét; mindketten hajlamosak voltak kivonni magukat a bizonytalan kötődésű fiúkkal való interakciókból, ami talán egyik magyarázata lehet annak, hogy fiúk közt gyakoribbak a viselkedési problémák. S miután figyelembe vesszük az anyákat és az apákat is, az ok-okozati viszonyok jelentősen bonyolódnak, hiszen jól tudjuk, hogy szülő-gyermek kapcsolatok és a gyermekek fejlődése összefügg a párkapcsolatok minőségével (Gable és mtsai., 1994). Egy vizsgálat szerint az első életév során több negatív érzelmet mutató, nyűgösebb, sírósebb csecsemők jobb kedvűekké válnak, ha aktív, szenzitív és boldog házasságban élő anyjuk van, azoknak viszont még rosszabb hangulata lesz, akiknek apja elégedetlen házasságával, érzéketlen és nem vesz részt gyermekei életében (Belsky és mtsai., 1991). Húsz hónapos kisgyermeket tanulmányozva Easterbrooks és Goldberg (1984) azt tapasztalták, hogy a gyermekek alkalmazkodását előmozdította az apa nagyobb mértékű bevonódása és viselkedésének minősége, illetve érzékenysége.

(Oates és mtsai., 2005, 32-33. o.)

- *Azokban a családokban, ahol két vér szerinti szülő gondoskodik a gyermekekről, rendszerint mindkét szülővel kialakul kötődési kapcsolat.*
- *A szülők közötti kapcsolat minősége hatással van a gyermekek kötődésére és későbbi fejlődésére.*
- *A szülői bánásmód és a gyermekek kötődési viselkedése kölcsönhatásban van, befolyásolják egymást.*

Párhuzamos kötődések

A kisbabák biztonságosan kötődnek azokhoz az ismerős személyekhez, akik következetes, megjósolható és megfelelő válaszokat adnak a jelzéseikre. A kétszülős családokban a kisbabák mindkét szülővel nagyjából azonos időben (6-8 hónapos korban) alakítanak ki kötődést még akkor is, ha az anyák általában sokkal többet törődnek és több időt töltenek csecsemőikkel, mint az apák (Lamb, 2002). Ezek a mennyiségi különbségek a bevonódásban mégis számítanak. A legtöbb csecsemő „rangsorol”, számára elsődleges az a kötődési személy, akivel több „dolga van” (ez rendszerint az anya), szemben a másodlagos kötődési személyekkel, mint amilyen az apa. E preferenciák akkor a legnyilvánvalóbbak, amikor a csecsemő vagy a kisgyermek zaklatott, álmos vagy beteg és választhat, hogy melyik kötődési személyhez fordul.

A kisgyermek családtaggal való interakcióit és kapcsolatait bizonyíthatóan befolyásolja a családtagok egymással való kapcsolatainak minősége (Parke és mtsai., 1979; Cummings és mtsai., 2004). A csecsemő sok más személlyel folyó társas interakcióinak és tapasztalatainak fontosságát csak lassan ismerték fel. Ennek részben az lehet az oka, hogy a kutatók európai és észak-amerikai országokban éltek, ott ismerték a viszonyokat, ott végezték vizsgálataikat, márpedig ezekben az országokban a viszonylag izolált nukleáris (két generációs) családok jellemzők. Ez pedig nagyon eltér attól a családi szerveződéstől, amelyben a legtöbb ember élt a történelem során és él ma a különböző kultúrákban.

Abban a hajdani környezetben, amelyben az evolúciós alkalmazkodás végbement, amelyet Bowlby hangsúlyozott a kötődési elmélet megalkotásakor, a csecsemők és az anyák összetett, nagyrészt rokonokból álló csoportba ágyazódva éltek. A rokonok fontos szerepet játszottak a csecsemők és kisgyermekek gondozásában, védelmében, szocializációjában, tanításában és táplálásában (Hrdy, 2001).

Michael E. Lamb, Professor of Psychology in the Social Sciences, Cambridge University, United Kingdom

- *Nem szükséges, hogy a csecsemők csupán egyetlen kötődési kapcsolatot alakítsanak ki; a róluk gondoskodó különböző személyekkel különálló kötődésük lehet.*
- *Némely kötődés azonban szorosabb, mint a többi, úgyhogy amikor több kötődési személy is elérhető, akkor a csecsemők – különösen stresszhelyzetben – egyes személyeket másokkal szemben előnyben részesítenek.*

Kötődés és kulturális közeg

A kötődési mintázatok rugalmasan alkalmazkodnak a sajátos környezethez, amelybe a gyermek beleszületik, s amelyben élnie kell

Viselkedésgenetikai elemzések azt mutatják, hogy a kötődési kapcsolatok különbözőségét elsősorban a nevelés és nem az öröklődés okozza. Bár a kötődésre való készítés veleszületett, azt, hogy ez a veleszületett hajlam milyen módon alakul az élet első éveiben, az adott társas-kulturális közeg határozza meg. Valóban úgy tűnik, hogy a kötődési viselkedés mintázatai meglehetősen függenek a közegtől, és rugalmasan alkalmazkodnak az adott környezethez, amelybe a gyermek beleszületik, s amelyben túl kell élnie.

...A kötődési kapcsolatokat a társas interakciók sokasága alakítja ki az élet első néhány évében általában az anyával vagy más gondozókkal, akik genetikai rokonságban és rendszeres kapcsolatban állnak a gyermekkel. Mint azt a kötődési elmélet evolúciós szemlélete jósolja, az apák, az idősebb testvérek vagy a nagyszülők fontos kötődési személyek a legkülönbözőbb kultúrákban (Lamb, 1997; van IJzendoorn és Sagi, 1999; Hrady, 1999).

...Az emberi csecsemő evolúciós öröksége, hogy részévé legyen a kötődési kapcsolatok hálózatának, onnan nyerjen védelmet és biztonságot. Az emberi fajban az anyák arra választódhattak ki az evolúció során, hogy megosszák a gyermeknevelés terheit más, biológiailag rokon gondozókkal, úgymint apákkal, idősebb testvérekkel vagy nagyszülőkkel.

...A kötődésre való veleszületett hajlam egyetemes. A környezeti feltételek viszont adott kultúrára jellemzők, s egyéni és csoportra jellemző különbségeket határoznak meg a tekintetben, hogy a kötődés hogyan valósuljon meg. Ez olyannyira így van, hogy szokatlan életfeltételek (mint pl. gyenge minőségű közösségi gondozás, a szülőtől való rendszeres éjszakai elválás) a szülő-gyermek kapcsolatok normatív kommunikációs mintázatait megzavarhatják.

...A környezet jelentősége abban áll, hogy a szülők számára kultúrához kötött, sajátos kötődési tapasztalatokkal és kulturális alapú gyermeknevelési elvárásokkal, viselkedéssel és normákkal szolgál, amelyek befolyásolják a gyermek kötődési szükségleteire adott szülői válaszokat, mintegy felkészítve a gyermekeket környezetük sajátosságaihoz való alkalmazkodásra.

(van IJzendoorn és mtsai., 2007)

- *Bár a kötődési kapcsolatok létezése egyetemes, mintázatukat az a kultúra alakítja, amelyben kifejlődnek.*
- *A kötődés sajátos, egyes kulturális környezetekben kifejlődő formái arról tanúskodnak, hogy a kötődésnek biológiai alapja van és az evolúció során rugalmas, alkalmazkodási folyamattá vált.*

A nem-szülői gondozás fontos

A magas színvonalú gondozás odafigyelő, érzékeny, ingergazdag és szeretettel

A családon belüli gondozás fontos a gyerekek fejlődése szempontjából, de az a gondoskodás is számít, amit mások nyújtanak.

Sok gyermek van, akiről gyakran már egészen kicsi kortól sok éven, sok hónapon és heti sok órán keresztül nem a szülők, hanem más személyek gondoskodnak. Kiterjedt kutatások e nevelési rendszernek a gyermekek fejlődésére gyakorolt hatásával kapcsolatban két alapvető tényre világítottak rá. Ha a nem-szülői gondozás minősége jó, akkor a gyermekek kivirágzanak, különösen értelmi szempontból, ha viszont rossz, akkor éppen az ellenkezője történik. A magas színvonalú gondozás odafigyelő, érzékeny, ingergazdag és szeretettel.

Képzetlen, rosszul fizetett és kevésbé motivált gondozók, akikre túl sok gyermek van bízva, képtelenek a fejlődést előmozdító gondoskodásra.

A nem-szülői, s különösen a csoportos gondozásban eltöltött idő szintén számít. Azok a gyermekek, akik iskolakezdést megelőzően sok időt töltenek csoportos gondozásban, hajlamosabbak az erőszakos, engedetlen viselkedésre.

Így aztán, hosszú évekig eltöltött sok óra a gyenge minőségű csoportos gondozásban a gyermekek jóllétére nézve nyilvánvaló fejlődési kockázatokkal jár.

Jay Belsky, Director, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, Birkbeck, University of London, United Kingdom

- *Sok kultúrában elterjedtek a nem-szülői gondozás informális vagy intézményi formái, s a kisgyermekek sokszor napjuk nagy részét töltik ilyen környezetben.*
- *A nem-szülői gondozás minősége fontos a gyermek későbbi fejlődése szempontjából.*
- *A nem-szülői gondozás megfelelő minőségének biztosításához jelentős anyagi forrás és képzés szükséges.*
- *Ha a kisgyermek életének nagy részét családon kívüli gondozásban tölti, a későbbi viselkedési problémák kockázata valószínűleg nagyobb.*

SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK

- ◆ Milyen ismereteink vannak azokról a kötődési mintázatokról, amelyek adott kulturális közeg és környezet előnyei, kihívásai és veszélyei közepette a legjobb alkalmazkodást biztosítják?
- ◆ Bátorítjuk-e a csecsemők párhuzamos kötődéseinek kialakulását, hogy védjék őket a szülők elvesztése vagy hiánya esetére?
- ◆ Létezik-e stratégia a kulturális normák, a kötődési mintázatok és a családi környezet sokféleségének támogatására?
- ◆ Hogyan támogatja vagy akadályozza a foglalkoztatás és a gyermekgondozási szabadság rendszere a gyermekek kötődését?
- ◆ Hogyan támogatják a kedvező szülő-gyermek kötődéseket a családi élet normái, beleértve a tágabb család és közösség normáit?
- ◆ Hogyan érhető el, hogy a gyermekgondozás minőségi, vagyis odafigyelő, érzékeny, ingergazdag és szeretetteljeli legyen?

II.

A kötődési kapcsolatokat befolyásoló tényezők

Közismert, hogy a gondozói viselkedés bizonyos fontos jellemzői kedvező kötődési kapcsolatokhoz vezetnek.

Érzékeny, szenzitív gondozás, fogékonyság a gyermek érzelmi szükségleteire, valamint a gyermek saját gondolatainak és érzéseinek elismerése alapvető tényezők a biztonságos kötődés előmozdításában.

Gazdaságilag hátrányos helyzetben a gondozók nehezebben képesek kedvező kötődési kapcsolatokat előmozdító feltételeket és gondoskodást nyújtani.

A gondozás fontos

Ismereteink a gyermekek fejlődésének befolyásolásáról drámaian megváltoztak az utolsó 25 év folyamán. Míg valaha sok szakember azt hitte, hogy a gyermekek fejlődését teljes egészében meghatározza, hogy miként nevelkednek, újabban széles körben elfogadják a biológiai jellemzők – gének, hormonok és temperamentum – jelentőségét a fejlődésben. Hiba volna azonban azt gondolni, hogy a biológiai természet, nem pedig a neveltetés alakítja a gyermek fejlődését, hiszen éppen ezek összjátéka az, ami számít. Ami pedig a szülői bánásmódot illeti, leginkább a szenzitív válaszkészség befolyásolja, hogy a csecsemő vagy kisgyermek kialakít-e a szülővel biztonságos kötődést, ami későbbi jóllétének igen fontos érzelmi alapja. Szenzitív-válaszkész gondozó pedig az, aki a világot a gyermek szemszögéből látja és inkább a gyermek szükségleteit igyekszik kielégíteni, mint a sajátjait. A szülő által nyújtott nyelvi ingerek szintén szolgálják a csecsemő és a kisgyermek értelmi és nyelvi fejlődését. A nyelviileg gazdag környezet, amelyben a szülők olvasnak, válaszolnak, és még a legfiatalabb kisbabához is beszélnek, serkenti az intellektuális fejlődést. És érdekes módon, az értelmi és nyelvi készségek védelmet nyújthatnak a viselkedési és érzelmi problémák kialakulásával szemben. Ugyanis azok a gyermekek, akik nem képesek szükségleteiket szóban kifejezni, gyakran kudarcot vallanak az iskolában és az élet sok más színterén, részben éppen azért, mert nem képesek elmondani, hogy mit éreznek vagy világosan megértetni, hogy mit akarnak.

Jay Belsky, Director, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, Birkbeck, University of London, United Kingdom

- *A biológiai és a környezeti tényezők kölcsönösen befolyásolják a kötődési kapcsolatokat fejlődését.*
- *Az kedvező kötődéseket elősegítő gondozás legfontosabb jellemzője a szenzitív válaszkészség.*
- *A gondozó és a csecsemő közötti gazdag kommunikáció előmozdítja az értelmi és nyelvi fejlődést, valamint segít a későbbi fejlődési nehézségek előfordulásának megelőzésében.*

Szenzitív-válaszkész gondozó az, aki a világot a gyermek szemszögéből látja és inkább a gyermek szükségleteit igyekszik kielégíteni, mint a sajátjait

Felnőtt–gyermek interakciók

*Ideális körülmények közt a gyermekeknek sokféle élet-
helyzetben nyílik alkalmuk gondozóikkal való interakcióra*

A felnőttek között nagy különbségek vannak válaszkészség vagy szenzitivitás tekintetében és ez hatással van a csecsemők/kisgyermekek hozzájuk való kötődésének biztonságára (De Wolff és van IJzendoorn, 1997). Amikor a felnőttek válaszkészsége magas és megfelelő, akkor a bizalom szintje is magas és a létrejött kötődési kapcsolatok rendszerint biztonságosak. Amikor a felnőttek válaszkészsége nem következetes vagy viselkedésük nem megfelelő, akkor a csökkenő bizalom eredménye bizonytalan kötődési kapcsolat. A kötődési biztonság eltérései másképpen alakítják a gyermek más emberekhez fűződő kezdeti elvárásait, és ezáltal fontos hatással lehetnek a szülő-gyermek kapcsolaton túli társas viszonyokra (Ainsworth és mtai., 1978).

Ideális körülmények közt a gyermekeknek sokféle élethelyzetben (táplálás, játék, fegyelmezés, egyszerű gondozás, korlátok állítása, esti lefektetés) nyílik alkalmuk a szüleikkel való interakcióra. A csecsemőknek és kisgyermekeknek lélektanilag különösen fontos az esti és éjszakai időszak. Ezek alkalmat adnak gondoskodásra és nagyon fontos társas interakciókra, mint amilyenek a fürdetés, a fájdalmak és a nyugtalanság csillapítása, a lefekvési szertartások, és az éjszakai megnyugtatás. Ezek a mindennapi tevékenységek előmozdítják és fenntartják a gondviselőkhöz vetett bizalmat, s egyben elmélyítik és erősítik a kötődési kapcsolatokat.

Az ismétlődő szemtől-szembeni játékokban és a nyugtalanság-megkönnyebbülés epizódok során a kisbabák fontos tapasztalatokat szereznek a kölcsönösségről (reciprocitásról), a személyes hatékonyságról és a bizalomról. Megtanulják, hogy a társas érintkezésben a felek váltják egymást (reciprocitás), megtanulják, hogy következetes és megjósolható módon befolyásolhatják mások viselkedését (hatékonyság; pl. „ha én sírok, akkor ő jön és felvesz”), és megtanulják, hogy számíthatnak arra, bízhatnak benne, hogy egyes személyek, rendszerint a szülők reagálnak a jelzéseikre és a szükségleteikre. Ezek a tanulási folyamatok fontos szerepet játszanak a korai társas fejlődésben, s a legutolsó különösen fontos a kötődés kialakulásának folyamatában.

Michael E. Lamb, Professor of Psychology in the Social Sciences, Cambridge University, United Kingdom

- *A következetes és érzékeny gondozás segít a gondozó és a csecsemő közötti kölcsönös bizalom kialakulásában.*
- *Fontos, hogy a gondozók szenzitíven viselkedjenek a gyermekekkel a különféle tevékenységek, pl. táplálás, tisztálkodás és vigasztalás, valamint esti lefektetés során.*
- *A gondozókhöz való biztonságos kötődések kedvezően készítik fel a gyermekeket más emberekkel való pozitív interakciókra.*

Biztonságos kötődést előmozdító tényezők

A gyermekek biztonságos kötődései az érzékeny gondozással hozhatók kapcsolatba, de a szenzitivitás nem az egyetlen fontos tényező

A gondozói érzékenységet először Mary Ainsworth határozta meg a következőképpen:

... az anya képessége arra, hogy pontosan észlelje és értelmezze a csecsemő viselkedésében megnyilvánuló jelzéseket és közléseket, majd ezek ismeretében megfelelően és azonnal válaszoljon. Ilyenformán, az anyai érzékenységnak négy lényeges összetevője van: (a) a jelzések tudatosulása; (b) azok pontos értelmezése, (c) megfelelő válasz; és (d) azonnali válasz.

(Ainsworth, 1969)

Több kutatásban ismételt kimutatták, hogy a gyermekek biztonságos kötődései az érzékeny gondozással hozhatók kapcsolatba (De Wolff és van IJzendoorn, 1997).

Az érzékenység azonban nem az egyetlen fontos tényező. Más kutatások szerint kapcsolatba hozható a kötődés biztonságával a gondozó azon képessége is, hogy figyelembe vegye a csecsemő gondolatait és érzéseit. Azt találták, hogy a gyermekekkel való kapcsolatukban „tudat-tudatos” (mind-minded) anyáknak inkább van biztonságos kötődésű gyermekük (Meins és mtsai., 2001). Egy gondozó önreflexióra való képessége (‘reflective functioning’) megnyilvánul a viselkedésében és a beszédében, amelyek arról tanúskodnak, hogy az illető aktívan gondol a gyermek belső világára. Erről pedig azt gondolják, hogy segíti a gyermeket az érzelemszabályozás fejlődésében, ami viszont fontos készség a jó kapcsolatok kialakításában (Fonagy és mtsai., 2002).

Fontos felismerés, hogy a kedvező gondozó-csecsemő kapcsolatok e jellegzetességei döntő módon függenek környezeti tényezőktől is, amelyek időt, teret és forrásokat teremtenek e kapcsolatok kialakítására és fenntartására. A megfelelő lakás, táplálék, jövedelem és társas támogatás mind olyan tényezők, amelyek megteremtik a biztonságos kötődés kialakulására alkalmas viszonyokat: „egy gyermek felneveléséhez egy egész falu kell” (Clinton, 1996).

John Oates, Child and Youth Studies Group, The Open University, United Kingdom

- *Bár az érzékeny válaszkészség a legfontosabb önálló tényező a biztonságos kötődések előmozdításában, a gondozó képessége a gyermek gondolatainak és érzéseinek figyelembe vételére („tudat-tudatosnak” lenni) a gyermekekkel való interakciókban ugyancsak fontos.*
- *A gondozóknak megfelelő társadalmi és anyagi feltételekre van szükségük ahhoz, hogy kedvező kötődések előmozdításához elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű gondozást tudjanak nyújtani.*

Apák

Az apáknak erőteljes – előnyös vagy hátrányos – hatásuk lehet gyermekeik társas és érzelmi fejlődésére

Az apák és az anyák egyfelől egyedi, másfelől hasonló, és egymást kiegészítő szerepet játszanak a gyermekek szocializációjában. Különbő kultúrákban végzett vizsgálatok kimutatták, hogy a férfigondozók nagyobb hangsúlyt fektetnek a játékra, a közös és izgalmas tevékenységekre, és az oktatásra, mint a gondoskodó interakciókra. De mivel a férfigondozók is kötődési személyek, erőteljes – előnyös vagy hátrányos – hatásuk lehet gyermekeik társas és érzelmi fejlődésére (Phares, 1997).

Húsz éven át folyó németországi longitudinális vizsgálatunkban, amelyet alacsony rizikójú, középosztálybeli, kétszülős családokban folytattunk, csecsemő- és gyermekkorban vizsgáltuk a gyermekek felderítő stratégiáját, a szülőkkel közös játék minőségét és a megbirkózást az elválás okozta nyugtalansággal. A standardizált vizsgálatokat és a követlen megfigyelést az anyával és az apával együtt is elvégeztük. Évekkel később a kutatást kiegészítettük a kötődést és a szoros kapcsolatok reprezentációját vizsgáló interjúkkal (Grossmann és mtsai., 2005).

Különlegesen fontosnak bizonyult a játékban a szenzitív, ugyanakkor a gyermeket kihívások elé állító apai viselkedés. Az apa korai szenzitivitása a játék során önálló és független módon járult hozzá a gyermekek kötődési reprezentációjának későbbi, 10, 16 és 22 éves kori biztonságához. Mi több, jelentős hatással volt más szoros kapcsolatok reprezentációjára is, pl. közeli barátságokéra 16 éves korban és társkapcsolatokéra fiatal felnőttkorban. Azoknak a fiatal felnőtteknek, akiknek apja a korai játék során szenzitívebb volt, biztonságosabb kötődési és társkapcsolati modelljük volt, amikor éppen aktuális szerelmi kapcsolatukról beszéltek (Grossmann és mtsai., 2002a).

Mint sok más vizsgálatban is, az apák alacsony szenzitivitása kisgyermekükkel való játékban erősen összefüggött a kisfiúk és kislányok pedagógusok által jelzett óvodás- és iskoláskori viselkedési problémáival (Grossmann és mtsai., 2002b; Parke és mtsai., 2004; NICHD Early Child Care Research Network, 2004a, 2004b).

Karin Grossmann, független kutató, Department of Psychology, University of Regensburg, Germany

- *Gyermekekkel való interakcióban a férfi gondozók viselkedése eltér a nőkéétől, amennyiben több időt töltenek játékkal és más izgalmas tevékenységgel.*
- *Németországi vizsgálatok azt mutatták, hogy az apák kisgyermekükkel való szenzitív, ugyanakkor kihívásokat is állító játéka kedvező hatással van a gyermekek kötődésére a felnőtté válás során is*

Az „elég jó” anyai gondoskodás

Az „elég jó” gondozó éppen megfelelő mértékben késlelteti a csecsemő szükségleteinek kielégítését, ezáltal bátorítva mind a türelmes várakozást, mind a végső kielégülésbe vetett bizalmat

Bár Bowlby azt hitte, hogy a csecsemők egészséges kötődése ... a gondozókkal való, viszonylag hosszú távú, állandó kapcsolaton alapul, nem gondolta, hogy egyetlen kötődés (monotrópia) szükségszerűen a legjobb és kizárólagos eszköze volna e cél elérésének. ... kifejezetten elismerte, hogy az apához való kötődés kiegészítheti és támogathatja a csecsemő kötődését az anyához, és hogy más személyek is fontos szerepet játszhatnak a csecsemő társas világában. Arra a következtetésre jutott, hogy a vérségi kapcsolat a gyermekgondozásban nem szent és sérthetetlen, ugyanolyan jól elláthatják ezt a feladatot más, következetesen és megbízhatóan elérhető személyek. Ténylegesen úgy érvelt, hogy változatos kötődési személyek ... kapcsolatok különböző emberekkel jobban felkészítik a gyermeket arra, hogy későbbi élete során emberek széles körével alakítson ki kapcsolatokat.

...

[Donald] Winnicott anyákkal és csecsemőkkel végzett munkája során [1950-es évek, Egyesült Királyság] ismerte fel, hogy milyen fontos, hogy az anya érzelmileg elérhető legyen a csecsemő számára, és hogy kiépüljön egy kölcsönös kommunikációs „rendszer” közöttük. Ugyanakkor, messzemenően megkérdőjelezte a „tökéletes anya” fogalmát. Komolyan hitt benne, hogy az anyai szerep fontos része, hogy engedje gyermekének megtapasztalni a még elviselhető frusztrációt. Ő találta ki az „elég jó anya” kifejezést arra az anyára, aki éppen megfelelő mértékben késlelteti a csecsemő szükségleteinek kielégítését, ezáltal bátorítva a mind a türelmes várakozást, mind a végső kielégülésbe vetett bizalmat (Winnicott, 1964). Winnicott szerint ez azután az önállóság és az éntudat egészséges fejlődéséhez vezet (Winnicott, 1965). Nem hitt abban, hogy az olyan anya nyújtja a legjobbat gyermekének, akinek célja minden szorongás, kényelmetlenség és akadály lehető leggyorsabb elhárítása.

(Oates és mtsai., 2005, 25. o.)

- A csecsemők több különböző személlyel képesek kötődési kapcsolatot kialakítani; ez jobban felkészítheti őket arra, hogy későbbi életükben sokféle emberrel legyen kapcsolatuk.
- Az „elég jó” gondozás, amely megengedi, hogy a csecsemő megtapasztalja a kielégülés valamelyes késleltetését, segítheti az önállóság és önazonosság (identitás) fejlődését.
- „Elég jó” gondozást a biológiai szülőkhöz kívül más személyek is nyújthatnak.

Az anyagiak fontosak

Szinte mindenki ismeri azt a közmondást, hogy „a pénz nem boldogít”, nem lehet rajta szeretetet vásárolni. És az is ugyanennyire igaz, hogy pénzért nem biztos, hogy a gyermekek egészséget, örömet és jóllétet kapnak. De nehogy azt higgyük, hogy a pénz nem számít! A gazdaságilag hátrányos helyzetű háztartásokban felnövekvő gyermekek fejlődése nagyobb eséllyel szenved zavart. Értelmi fejlődésük, különösen nyelvi készségeik nagyobb valószínűséggel maradnak el másokétól. Így aztán iskolakezdéskor kevésbé felkészültek a tanulásra, és nagyobb valószínűséggel vallanak kudarcot tanulmányaik során. Társas viselkedésük inkább fejlődik rossz irányba, sokszor viselkednek erőszakosan, engedetlenül. És ennek az oka részben, ha nem egészen, hogy az otthoni környezet sokszor unalmas és érzelmileg sivár, többnyire azért, mert a szülők nagyobb nyomás alatt élnek, hajlamosabbak a depresszióra és így kevésbé képesek odafigyelni és kielégíteni gyermekeik szükségleteit.

A szegény gyermekek sorsát az is veszélyezteti, hogy a lakóhelyük sokszor veszélyekkel teli, zsúfolt és zajos környék, ahol az óvodák és az iskolák is szegények, és zsúfolásig vannak más szegény családok gyermekeivel. Az a tény, hogy sok szegény sorsú gyermekből egészséges és hasznos életet élő felnőtt válik, arról tanúskodik, hogy nem minden szegény gyermek fejlődése szenved zavart. Mindazonáltal, gyermekszerető ember nem kíván szegény sorsot gyermekeknek és családjaiknak.

Jay Belsky, Director, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, Birkbeck, University of London, United Kingdom

- *A gazdasági hátrány megnehezíti a gyermekek gondviselőinek, hogy kedvező kötődést előmozdító gondoskodást nyújtsanak.*
- *A nyomorgó gondviselők mégis képesek lehetnek pozitív kötődési kapcsolatokat támogató gondozást nyújtani, ha van bennük ehhez megértés, tudás és érzelmi kapacitás.*
- *A gazdasági hátrány sokszor együtt jár olyan környezettel, amely kevésbé segíti elő a gyermekek pozitív irányú fejlődését.*

A gazdaságilag hátrányos helyzetű háztartásokban felnövekvő gyermekek fejlődése nagyobb valószínűséggel szenved zavart, mint az előnyös körülmények közt élő gyermekeké

SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK

- ◆ Mekkora a szegénységi határ alatt élő családok gyermekeinek az aránya?
- ◆ Milyen szegénység elleni intézkedések irányulnak a kisgyermekes családok támogatására?
- ◆ Mennyire tartják fenn az életkörülményeknek, az alapvető szolgáltatásoknak és a közegészségügynek azt a minimális színvonalát, ami még elegendő lehetőséget teremt a gondozóknak a csecsemők érzelmi és szociális gondozására?
- ◆ Milyen lépések történnek annak érdekében, hogy a közösségek elég erősek maradjanak vagy eléggé megerősödjenek ahhoz, hogy a családok stabil környezetben nevelhessék fel a gyermekeket?
- ◆ Mennyire veszik figyelembe a döntések meghozatalakor a családok sajátos dinamikáját és a különböző családtagok hagyományos szerepét?
- ◆ Hogyan törekszik a szakpolitika az apák és más férfiak bevonására, akik gyakran érzik úgy, hogy kiszorulnak a gyermekgondozásból?
- ◆ Milyen formában jutnak információhoz, tanácshoz és irányításhoz a szülők, a családtagok, az informális és az intézményi keretek közt működő gondozók, hogy a gyermekek fejlődéséről és a megfelelő bánásmódról tanulhassanak?
- ◆ Vajon gondosan megfontolták-e, hogy miként viszonyul a közvetlen segélyezési politika és a gyermekszegénység hatásait enyhítő speciális beavatkozások hatékonysága egymáshoz?

III.

Korai kötődés és későbbi fejlődés

A biztonságos kötődés védőfaktor, csökkenti a kedvezőtlen irányú fejlődés kockázatát gyermekkorban és felkészíti a gyerekeket arra, hogy maguk is alkalmas szülőkké váljanak.

A gyermekek elszakítása gondozóiktól és a rendellenes vagy zavart korai kötődési kapcsolatok súlyos negatív következményekkel járnak a gyermekek fejlődésére.

Beavatkozás nélkül a kötődési nehézségek nemzedékről nemzedékre fennmaradnak.

Szülői bánásmód és a gyermekek problémái

A szülőkkel való meleg, pozitív kapcsolat hiánya, a bizonytalan kötődés, valamint a gyermekek elégtelen felügyelete és az irántuk tanúsított érdektelenség szorosan összefügg a viselkedési és érzelmi zavarok megnőtt kockázatával

A szülői bánásmód a legerősebben veszélyeztető tényező a korai viselkedési problémák kialakulásában, de ugyanakkor minden bizonnyal megváltoztatható. Viselkedésgenetikai kutatások, epidemiológiai, korrelációs és kísérleti vizsgálatok azt mutatják, hogy a nevelési szokások nagy hatással vannak a gyermekek fejlődésének sok területére (Collins et al., 2000). Pontosabban, a szülőkkel való meleg, pozitív kapcsolat hiánya, a bizonytalan kötődés, valamint a gyermekek elégtelen felügyelete és az irántuk tanúsított érdektelenség szorosan összefügg a viselkedési és érzelmi zavarok megnőtt kockázatával (pl. Frick és mtsai., 1992; Patterson és mtsai., 1992; Shaw és mtsai., 1996).

Azok a gyermekek, akik durva fegyelmezést, ugyanakkor rendszertelenül érvényesülő korlátokat tapasztalnak, megtanulják, hogy vágyott céljaikat erőszakos módon érik el (Patterson és mtsai., 1989, 1992). A szülők kényszerítésének megszokása hozzájárul a viselkedési problémák kialakulásához, a gyermek nem tanul meg uralkodni magán és nem tanul pozitív társas készségeket. Ezek a kisgyermekek jelentős későbbi nehézségekkel szembesülnek az iskolai beilleszkedés, valamint a társaikkal és a tanítóikkal való kapcsolatok terén, ami további kockázatot jelenthet olyan még későbbi problémák előfordulására, mint a kábítószer-használat, az antiszociális magatartás, és a törvényt sértő cselekedetekben való részvétel (pl. Loeber és Farrington, 1998). Másfelől, amikor egy szülő egy kisgyermekkel érintkezve sok melegséget, fogékonyságot mutat, megerősíti és serkenti érdeklődését, érthetően és higgadtan irányítja a gyermeket, és szelíd, de következetes fegyelmezést alkalmaz, akkor nagyobb eséllyel alakul ki a gyermek és a szülő között pozitív és szeretetteljes kapcsolat, gazdagabbá válik a gyermek társas viselkedésének repertoárja (Ainsworth, 1979; Rutter, 1979a).

(Sanders és Morawska, 2006, 477. o.)

Matthew Sanders, Professor of Clinical Psychology, University of Queensland, Brisbane, Ausztrália

- *A kedvezőtlen szülői bánásmód és a kisgyermekkori bizonytalan kötődés szoros összefüggésben van egymással, valamint a gyermek- és serdülőkori érzelmi és viselkedési zavarok előfordulásával.*
- *A durva és következetlen fegyelmezés akadályozza, hogy a gyermekek jó társas készségekre és önuralomra tegyenek szert.*
- *Beavatkozás nélkül a kisgyermekek viselkedési problémái súlyos serdülőkori nehézségekké növekednek.*

Szeparáció és a kisgyermek

Korábban a döntéshozatalban a kisgyermek szülőktől való hosszabb idejű szétválasztásának, Bowlby (1951) szavaival az „anyai deprivációnak” a hatásai voltak irányadók. Újabb kutatási eredmények rávilágítottak a szülőktől való elválasztás előtti és a szeparáció alatti gondozás minőségének döntő fontosságára is (Rutter, 1979b). Ezzel különösen fontos törődni akkor, ha a gyermeket a szülőktől haláleset, betegség, erőszak vagy kivándorlás választja el. Az intézményi gondozásnak megfelelő lehetőséget kell teremtenie arra, hogy a gyermek pozitív kötődéseket alakítsanak ki a szülőket helyettesítő gondozókkal. Amikor a szülő helyettesítő gondozás kielégítő, akkor remény van arra, hogy a gyermek jól viseli az elválasztást. Bántalmazó szülő(k)től a törvény erejével választják el a gyermeket, s ha nem találnak gondozásra alkalmas rokont, akkor nevelőszülő vagy örökbefogadás is szóba jön. A szeparáció hatásairól rengeteg ismeret van a birtokunkban, amelyeket az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága az alábbiakban foglalt össze:

Az Egyezményben részes államoknak tiszteletben kell tartania a szülők elsőbbségét. ... Ez magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a gyermeket ne válasszák el a szüleitől, hacsak a gyermek legfőbb érdeke ezt nem kívánja. ... A kisgyermek fizikai függőségük és szüleihez/elsődleges gondviselőikhez való érzelmi kötődésük miatt különösen érzékenyek a szétválasztás hátrányos következményeire. Ugyanakkor kevésbé is képesek felfogni a szétválasztás körülményeit. ... A Bizottság sürgeti az Egyezményben részes államokat, hogy tegyenek meg minden szükséges lépést annak biztosítására, hogy a szülők elsődleges felelősséget vállalhassanak gyermekeikért, támogassák a szülőket a felelősségük betöltésében, beleértve az ártalmas elhanyagolást, szétszakítást és gondozás torzulásainak elkerülését; és hogy intézkedjenek, amikor a kisgyermek jólléte veszélyben forog. Az Egyezményben részes államok átfogó céljai között szerepel, hogy csökkentse az elhagyott és elárvult gyermekek számát, valamint minimalizálja az intézeti vagy más formában való hosszú távú gondozást igénylők számát, kivéve, ha azt a gyermek legfőbb érdeke kívánja.

(ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, 2005, 9. o.)

John Oates, Child and Youth Studies Group, The Open University, United Kingdom

- *A kötődési személytől való elválasztás a gyermek számára súlyos trauma lehet és komoly következményekkel járhat.*
- *Megfelelő helyettesítő gondozás enyhítheti a szétválasztás legrosszabb hatásait.*
- *Ha a gyermeket nem fenyegeti nyilvánvaló veszély, akkor a cél mindenképpen a szülő támogatása a gyermek megfelelő gondozásában.*

Kötődés és későbbi fejlődés

A kötődés a fejlődés szerveződésének magva, ami mindig integrálódik a későbbi tapasztalatokkal és soha nem vész el

Noha világos bizonyíték van arra, hogy a bizonytalan kötődések kedvezőtlenül befolyásolják a későbbi fejlődést, fontos felismernünk, hogy a gyermekek fejlődését sok tényező befolyásolja. Ezek némelyike növelheti a kockázatot, mások védő szerepet töltenek be vagy előnyösek. E bonyolultság fényében állíthatjuk, hogy az egyes gyermekek esetében szó sincsen elkerülhetetlen sorsról. Az viszont biztos, hogy a kötődési kapcsolatoknak központi szerepe van az érzelmi és a társas fejlődésben: a gondozó–csecsemő kötődés változatossága nem kapcsolható össze szorosan minden fejlődési jelenséggel, és talán egyikhez sem kapcsolódik elengedhetetlenül. A kapcsolat a kötődés minősége és a későbbi fejlődés között csak valószínűségi, s csak az összetett fejlődési rendszerek és folyamatok összefüggésében nyilvánul meg. E megfontolások miatt azonban még nem becsülhetjük le a kötődés fontosságát.

A fejlődés rendszerszerű és szerves szemléletén belül a kötődés pontosan azért fontos, mert korán, a bonyolult folyamatok beindulásakor játszik szerepet. A kötődés a fejlődés szerveződésének magva, ami mindig integrálódik a későbbi tapasztalatokkal és soha nem vész el. S míg valóban nem helyes úgy gondolni a kötődés egyéni változatosságára, mint ami közvetlen oka bizonyos későbbi fejleménynek, s míg a korai kötődés nem tekinthető kizárólagos oki tényezőnek, mégis az a helyzet, hogy szinte semmi nincs, ami csecsemőkorban ennél fontosabb lenne.

A csecsemőkori kötődés döntő fontosságú mind azért, mert a fejlődési utak kezdetén hat, mind pedig azért, mert oly sok fontos fejlődési funkcióval kapcsolódik össze – társas kapcsolatokkal, izgalmi szint szabályozásával, érzelemszabályozással és az érdeklődéssel, hogy csak néhányat említsünk. A kötődési tapasztalatok, még e bonyolult felfogás szerint is életfontosságúak a személy fejlődésében.

(Sroufe, 2005, 365. o.)

L. Alan Sroufe, William Harris Professor of Child Development, University of Minnesota, United States of America

- *A kötődési kapcsolatok központi szerepet játszanak a társas és érzelmi fejlődésben.*
- *Fontos, hogy tudatában legyünk a lélektani fejlődésre ható tényezők bonyolult összjátékának, és annak, hogy nem lehet bizonyossággal megjósolni, hogy egyes tapasztalatok miként hatnak egy-egy gyermekre.*

Dezorganizált kötődés

A dezorganizált kötődés szoros kapcsolatban áll gyermekkori erőszakos és ún. externalizáló viselkedési problémákkal, valamint serdülőkori pszichés zavarokkal

Vannak csecsemők és kisgyermek, akik éppen akkor képtelenek gondozóikat mozgósítani, amikor támaszra vagy vigasztalásra van szükségük. Az ilyen kisgyermek szervezetlen vagy ellentmondásos viselkedést tanúsíthat, vagy saját gondviselője helyett akár egy idegenhez is fordulhat. Alacsony társadalmi veszélyeztetettségű, átlagos családokban nyolc közül egy kisgyermeknél tapasztalható ilyen viselkedés, de intézeti gondozásban vagy veszélyeztetett családokban ez az arány 3-4-szer magasabb lehet.

A dezorganizált kötődési viselkedés időben tartósan fennmarad. Kialakulásának egyik oka biztosan az, hogy a gondozó és a gyermek közötti érzelmi kommunikáció normális mintái súlyosan sérültek. Főleg ott tapasztalják, ahol a szülők ellenségesen, erőszakosan viselkednek gyermekeikkel, vagy ellenkezőleg, ahol visszahúzódnak vagy maguk mutatnak félelmet. Dezorganizált kötődési viselkedés gyakori házastársi viszály és a szülő pszichés betegsége esetén, és más esetekben, amikor a kisgyermeket elhanyagolják vagy bántalmazzák. Jól ismert kockázati tényező a szegénység, valószínűleg azért, mert megnöveli a fentebb említett állapotok esélyét. Újabb kutatások arra utalnak, hogy a kisgyermek veleszületett jellemzői és az eltérő gondozás együttesen játszanak szerepet a kötődési viselkedés szétválasztásában, dezorganizáltságában.

Nagyon kevés olyan kisgyermekkori tényezőről tudunk, amely szoros összefüggésbe hozható későbbi fejlődési problémákkal. A nyugati társadalmakban végzett vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy a dezorganizált kötődés határozott kapcsolatban áll gyermekkori erőszakos és ún. externalizáló viselkedési problémákkal, valamint serdülőkori pszichés zavarokkal. A gyermekkori magatartászavarok pedig kudarcokhoz vezetnek az iskolai beilleszkedésben és teljesítményben, s ezáltal megnövelik az antiszociális viselkedés kockázatát serdülő- és felnőttkorban.

Egyes szenzitív bánásmódra összpontosító terápiás beavatkozások sikeresen csökkentették a dezorganizált kötődés előfordulását, különösen akkor, ha korán, a csecsemők 6 hónapos kora előtt kezdték el, s ha a családban a kötődési kapcsolat zavarának kockázata nem annyira a szülőknél, mint inkább a gyermekben rejlett (pl. a gyermek koraszülött vagy ingerlékeny volt, vagy más országból fogadták örökbe). Ugyancsak sikeresebbnek bizonyult az intervenció olyan csoportokban, amelyekben eleve nagyobb a dezorganizált kötődés előfordulása.

Gervai Judit, a Fejlődéslélektani Csoport vezetője, Magyar Tudományos Akadémia, Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest

- *A dezorganizált (zavart, szétesett) kötődés lényeges kockázatot jelent a gyermek- és serdülőkori viselkedési és pszichés zavarokra.*
- *A dezorganizált kötődés sokkal gyakoribb a nyomorgó családokban, ahol a bánásmód ellenséges, erőszakos, félelmet keltő és bántalmazó.*
- *A meleg és szenzitív gondozást előmozdító korai intervenció csökkentheti a dezorganizált kötődés előfordulását.*

Felnőtt kötődés

A felnőtt kötődési stílus fontos, mert egyike azon tényezőknek, amelyek alakítják a szülők gyermekeikkel szembeni viselkedését, és ezáltal hatással van a kötődési kapcsolataikra

A kötődési elmélet azt állítja, hogy azok az elvárások, amelyeket a gyermekek a gondozóikkal való korai kötődési tapasztalatok alapján alakítanak ki mentális „munkamodellbe” szerveződnek, amelyek azután befolyásolják őket abban, hogy serdülőkorban miként viszonyulnak új kapcsolatokhoz és milyen szülővé válnak majd.

Main és mások (George és mtsai., 1985; Main és Goldwyn, 1994) fejlesztették ki a Felnőtt Kötődési Interjút arra a célra, hogy felmérjék, miként képesek a felnőttek a szüleikkel való korai kapcsolatuk emlékeit a kapcsolatok átfogó munkamodelljébe integrálni. Main szerint e munkamodellnek háromféle osztályba sorolhatók: vannak felnőttek, akik lebecsülik, elutasítják kötődési kapcsolataikat, vannak autonóm személyek (tárgyilagosan értékelik korai kötődési kapcsolataikat) és vannak, akik belebonyolódnak a kötődési kapcsolataikról való gondolkodásba.

Egy elutasító elbeszélés jellemzője, hogy a személy a gyermekkorában történeteket nem tartja fontosnak. Azt a benyomást kelti, hogy számára a személyes kapcsolatoknak nincs sok jelentősége. Elbeszélése szegényes, kevésbé részletes, az eseményeket és az embereket inkább udvariasan, érzelemmentesen idézi fel még akkor is, ha a tartalom azt sugallja, hogy lehetett érzelmi töltésük. A múltból való beszámoló olyan, mintha annak nem lett volna befolyása a saját énjére.

Egy autonóm elbeszélésben a személy elismeri, hogy a kapcsolatok fontosak számára, mind a jelenben, mind gyermekkorában, és szabadon és részletekbe menően beszél múltbéli és jelen kötődéseiről. Példák nagy választékával jellemzi mind pozitív, mind negatív élményeit, és képesnek bizonyul ezek egységbe rendezésére is. Élesen látja mind a mások mozgatórugóit és érzéseit, mind a saját énjét érő hatásokat.

Egy kötődésekbe belebonyolódott elbeszélés terjedős és nincs világos vezérfonala. Az egyik állítás kapcsolata a másikkal gyakran nem világos, ugyanazok dolgok ismétlődhetnek. A személy méltányolja a múltbéli tapasztalatok jelentőségét, de úgy tűnik, mintha ezeket nem lenne képes feldolgozni és továbblépni. A múlt eseményeiről való beszéd érzelmetli, és úgy tűnik, mintha a személy az interjú során újra átélné az érzelmeket. Olyan, mintha a beszélő leragadna vagy „belegabalyodna” a múltbéli dolgokba.

A felnőtt kötődési stílus fontos, mert egyike azon tényezőknek, amelyek alakítják a szülők gyermekeikkel szembeni viselkedését, és ezáltal hatással van a kötődési kapcsolataikra (Grossmann és mtsai., 2005).

(Oates és mtsai., 2005, 38. o. nyomán)

- *A kisgyermekkorban kialakult kötődési kapcsolatok összefüggnek a felnőttkori kötődési stílussal.*
- *A felnőttek kötődési stílusa befolyásolja, hogy miként viszonyulnak saját gyermekeikhez.*

Nemzedékről nemzedékre

Bár ismeretes, hogy a kötődési minták nemzedékről nemzedékre átadódhatnak, az ehhez hozzájáruló tényezők teljes egészükben még nem ismertek, és a hatásmechanizmusok sem teljesen tisztázottak.

A kisgyermekkorban kialakult kötődési kapcsolatok befolyásolják, hogy felnőttkorban miként viszonyulunk a kapcsolatokhoz, beleértve a saját gyermekeinkkel való kapcsolatot is. Ily módon, a kötődési minták jó eséllyel adódnak át egyik nemzedékről a másikra. Sok vizsgálatot végeztek arra vonatkozóan, hogy eltérő felnőtt kötődési csoportba sorolt anyák hogyan viselkednek csecsemőjükkel és milyen kötődést alakítanak ki velük.

E vizsgálatok három meggyőző eredménnyel szolgáltak:

- Az anya felnőtt kötődési típusából jósolható a csecsemőjének kötődése, különösen biztonságos kötődés esetén. Az összefüggés azonban messze nem 100%-ig pontos; biztonságos/bizonytalan osztályozásra elég erős, de a két bizonytalan kötődési típust tekintve gyengébb.
- A felnőtt kötődés bizonyos mértékig azt is megjövendöli, hogy miként viselkednek az anyák csecsemőikkel: a biztonságos anyák szenzitívebbek a csecsemőikkel, inkább reagálnak a figyelmet és vigasztalást kérő, valamint kommunikációs jelzésekre. Úgy tűnik, hogy az autonóm felnőttek szenzitívebben reagálnak csecsemőikre, mint az elutasító és a belebonyolódott csoportba tartozó felnőttek, és gyermekeik is nagyobb valószínűséggel biztonságos kötődésűek (van IJzendoorn, 1995). Például, gyermeküket váró angol anyákkal és apákkal felvett felnőtt kötődési interjúk értékelése előre vetítette csecsemőjük hozzájuk való kötődésének biztonságát (Fonagy és mtsai., 1991; Steele és mtsai., 1996).
- A szenzitív bánásmód maga is jósolja a csecsemő kötődését, de csak viszonylag gyengén. Ugyanakkor, úgy tűnik, hogy ezt a kapcsolatot sem magyarázza meg teljes egészében a felnőtt kötődés és a szenzitív bánásmód összefüggése.

Ez utóbbi eredmények egy számos kötődési kutatást együttesen elemző meta-analízisből származnak (van IJzendoorn, 1995), ami ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy van egy eddig megmagyarázatlan „átadási hézag” (transmission gap). Ez rávilágít arra a tényre, hogy a kötődés nemzedékek közötti átadásához hozzájáruló tényezők felfedezése még várat magára, és arra is, hogy a hatásmechanizmusok sem teljesen tisztázottak.

(Oates és mtsai., 2005, 40–41. o. nyomán)

- *A kötődési minták nemzedékről nemzedékre átadódhatnak.*
- *Ez a „nemzedékek közötti átadás” azért történik, mert a kisgyermekek kötődése összekapcsolódik a későbbi felnőtt kötődéssel, ami viszont befolyásolja a szülői bánásmódot.*
- *Az átadásban szerepet játszó folyamatok egyelőre nem teljesen ismertek.*

SZAKPOLITIKAI KÉRDÉSEK

- ◆ Milyen „biztonsági háló” nyújtható azoknak a gyermekeknek, akik elszakadnak a szüleiktől haláleset, betegség, elhagyás, viszályok, áttelepítés vagy veszélyeztetettség okán?
- ◆ Értjük-e, hogy a gyermekekre milyen környezeti rizikó- és védőfaktorok hatnak, és alkalmazzuk-e ezt a tudást a családok támogatásában?
- ◆ Milyen rendszerek állnak rendelkezésünkre a kötődési problémákra erősen veszélyeztetett családok felismerésére, kiváltképp még a gyermekek születése előtt?
- ◆ Szolgáltatunk-e olyan szülőképzési és támogatási programokat, amelyek elméleti alapon nyugszanak és azokat érik el, akik számára a legtöbb haszonnal járnak?
- ◆ Milyen intézkedések történnek a kisgyermekek érzelmi és viselkedési zavarainak korai felismerésére, a beavatkozásra és figyelemmel kísérésére?
- ◆ Milyen irányelvek vannak a kisgyermekekkel szemben alkalmazott durva fenyegetés megelőzésére?
- ◆ Hogyan mérik a családsegítő szolgáltatások hatékonyságát?

Szakirodalom

- Ainsworth, M.D.S. (1969) *Maternal Sensitivity Scales*, Baltimore, MD, Johns Hopkins University.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. and Wall, S. (1978) *Patterns of Attachment*, Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
- Ainsworth, M.S. (1979) 'Infant-mother attachment', *American Psychologist*, vol. 34, pp. 932-7.
- Belsky, J. (1999) 'Modern evolutionary theory and patterns of attachment' in Cassidy, J. and Shaver, P.R. (eds) *Handbook of Attachment: Theory, research and clinical applications*, New York, NY, Guilford.
- Belsky, J., Fish, M. and Isabella, R. (1991) 'Continuity and discontinuity in infant negative and positive emotionality: family antecedents and attachment consequences', *Developmental Psychology*, vol. 27, pp. 421-31.
- Berlin, L.J., Ziv, Y., Amaya-Jackson, L. and Greenberg, M.T. (2005) *Enhancing Early Attachments: Theory, research, intervention and policy*, New York, NY, Guilford.
- Bowlby, J. (1951) *Maternal Care and Mental Health*, Geneva: WHO; London: HMSO.
- Bowlby, J. (1969) *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*, New York, NY, Basic Books.
- Bowlby, J. (1973) *Attachment and Loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*, New York, NY, Basic Books.
- Bowlby, J. (1988) *A Secure Base: Parent-child attachment and healthy human development*, New York, NY, Basic Books.
- Bowlby, J. (1998) *The Making and Breaking of Affectional Bonds*, London, Routledge.
- Clinton, H.R. (1996) *It Takes a Village: and other lessons children teach us*, New York, NY, Simon and Schuster.
- Collins, W.A., Maccoby, E.E., Steinberg, L., Hetherington, E.M. and Bornstein, M.H. (2000) 'Contemporary research on parenting: the case for nature and nurture', *American Psychologist*, vol. 55, pp. 218-32.
- Cummings, E.M., Goeke-Morey, M.C. and Raymond, J. (2004) 'Fathers in family context: effects of marital quality and marital conflict' in Lamb, M.E. (ed.) *The Role of the Father in Child Development* (4th edn), New York, NY, Wiley.
- De Wolff, M.S. and van IJzendoorn, M.H. (1997) 'Sensitivity and attachment: a meta-analysis on parental antecedents of infant attachment', *Child Development*, vol. 68, pp. 571-91.
- Easterbrooks, M.A. and Goldberg, W.A. (1984) 'Toddler development in the family: impact of father involvement and parenting characteristics', *Child Development*, vol. 55, pp. 740-52.
- Fagot, B.I. and Kavanagh, K. (1993) 'Parenting during the second year: effects of children's age, sex and attachment classification', *Child Development*, vol. 64, pp. 258-71.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. and Target, M. (2002) *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*, New York, NY, Other Press.
- Fonagy, P., Steele, H. and Steele, M. (1991) 'Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age', *Child Development*, vol. 62, pp. 891-905.
- Frick, P.J., Lahey, B.B., Loeber, R. and Stouthamer-Loeber, M. (1992) 'Familial risk factors to oppositional defiant disorder and conduct disorder', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 60, pp. 49-55.
- Gable, S., Crnic, K. and Belsky, J. (1994) 'Coparenting within the family system: influences on children's development', *Family Relations*, vol. 43, pp. 380-6.
- George, C., Kaplan, N. and Main, M. (1985) 'Adult attachment interview', unpublished manuscript, Berkeley, CA, University of California.
- Grossmann, K., Grossmann, K.E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Engelsch, H. and Zimmermann, P. (2002a) 'The uniqueness of the child-father attachment relationship: fathers' sensitive and challenging play as the pivotal variable in a 16-year longitudinal study', *Social Development*, vol. 11, pp. 307-31.
- Grossmann, K., Grossmann, K.E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Engelsch, H., Winter, M. and Zimmermann, P. (2002b) 'Väter und ihre Kinder – die 'andere' Bindung und ihre längsschnittliche Bedeutung für die Bindungsentwicklung, das Selbstvertrauen und die soziale Entwicklung des Kindes' ('Fathers and their children – a different attachment and its longitudinal significance for the child's attachment development, self-reliance and social development') in Steinhardt, K., Datler, K.W. and Gsach, J. (eds) *Die Bedeutung des Vaters in der frühen Kindheit (The Significance of the Father in Early Childhood)*, Gießen, Psychosozial Verlag.
- Grossmann, K., Grossmann, K. E. and Kindler, H. (2005) 'Early care and the roots of attachment and partnership representation in the Bielefeld and Regensburg longitudinal studies' in Grossmann, K.E., Grossmann, K. and Waters E. (eds) *Attachment from Infancy to Adulthood: The major longitudinal studies*, New York, NY, Guilford.
- Hrdy, S.B. (1999) *Mother Nature: A history of mothers, infants and natural selection*, New York, NY, Pantheon.
- Hrdy, S.B. (2001) 'Mothers and others', *Natural History*, vol. 110, pp. 50-64.
- Lamb, M.E. (1997) 'Fathers and child development: an introductory overview and guide' in Lamb, M.E. (ed.) *The Role of the Father in Child Development* (3rd edn), New York, NY, Wiley.
- Lamb, M.E. (2002) 'Infant-father attachments and their impact on child development', in Tamis-LeMonda, C.S. and Cabrera, N. (eds) *Handbook of Father Involvement: Multidisciplinary perspectives*, Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
- Loeber, R. and Farrington, D.P. (1998) 'Never too early, never too late: risk factors and successful interventions for serious and violent juvenile offenders', *Studies on Crime and Crime Prevention*, vol. 7, pp. 7-30.
- Main, M. and Goldwyn, R. (1994) 'Adult attachment classification system', unpublished manuscript, Berkeley, CA, University of California.
- Main, M. and Solomon, J. (1990) 'Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation' in Greenberg, M.T., Cicchetti, D. and Cummings, E.M. (eds) *Attachment during the Preschool Years: Theory, research and intervention*, Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Meins, E., Fernyhough, C., Fradley, E. and Tuckey, M. (2001) 'Rethinking maternal sensitivity: mothers' comments on infants' mental processes predict security of attachment at 12 months', *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 42, pp. 637-48.
- NICHD Early Child Care Research Network (2004a) 'Affect dysregulation in the mother-child relationship in the toddler years: antecedents and consequences', *Development and Psychopathology*, vol. 16, pp. 1-26.
- NICHD Early Child Care Research Network (2004b) 'Father's and mother's parenting behaviour and beliefs as predictors of child social adjustment in the transition to school', *Journal of Family Psychology*, vol. 18, pp. 628-38.
- Oates, J., Lewis, C. and Lamb, M.E. (2005) 'Parenting and attachment' in Ding, S. and Littleton, K. (eds) *Children's Personal and Social Development*, Oxford, Blackwell.
- Parke, R., Dennis, J., Flyr, M.L., Morris, K.L., Killian, C., McDowell, D.J. and Wild, M. (2004) 'Fathering and children's peer relationships' in Lamb, M.E. (ed.) *The Role of the Father in Child Development* (4th edn), New York, NY, Wiley.
- Parke, R.D., Power, T.G. and Gottman, J.M. (1979) 'Conceptualizing and quantifying influence patterns in the family triads' in Lamb, M.E., Suomi, S.J. and Stephenson, G.R. (eds) *Social Interaction Analysis: Methodological issues*, Madison, WI, University of Wisconsin Press.
- Patterson, G.R., DeBaryske, B.D. and Ransey, E. (1989) 'A developmental perspective on antisocial behaviour', *American Psychologist*, vol. 44, pp. 329-35.
- Patterson, G.R., Reid, J.B. and Dishion, T.J. (1992) *Antisocial Boys*, Eugene, OR, Castalia.
- Phares, V. (1997) 'Psychological adjustment, maladjustment, and father-child relationships', in Lamb, M.E. (ed.) *The Role of the Father in Child Development* (3rd edn), New York, NY, Wiley.
- Rutter, M. (1979a) 'Protective factors in children's responses to stress and disadvantage' in Kent, M.W. and Roif, J.E. (eds) *Primary Prevention of Psychopathology, Volume III: Social competence in children*, Hanover, NH, University of New England Press.

- Rutter, M. (1979b) 'Maternal deprivation, 1972–1978: new findings, new concepts, new approaches', *Child Development*, vol. 50, pp. 283–305.
- Sanders, M.R. and Morawska, A. (2006) 'Towards a public health approach to parenting', *The Psychologist*, vol. 19, pp. 476–9.
- Shaw, D.S., Owens, E.B., Vondra, J.I., Keenan, K. and Winslow, E.B. (1996) 'Early risk factors and pathways in the development of early disruptive behaviour problems', *Development and Psychopathology*, vol. 8, pp. 679–99.
- Sroufe, A.L. (2005) 'Attachment and development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood', *Attachment and Human Development*, vol. 7, pp. 349–67.
- Steele, H., Steele, M. and Fonagy, P. (1996) 'Associations among attachment classifications of infants, mothers and fathers', *Child Development*, vol. 67, pp. 542–55.
- United Nations Committee on the Rights of the Child (2005) *Implementing Child Rights in Early Childhood*, General Comment No. 7, Geneva, United Nations; also available online at www.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf (Accessed April 2007)
- van IJzendoorn, M.H. (1995) 'The association between adult attachment representations and infant attachment, parental responsiveness, and clinical status: a meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview', *Psychological Bulletin*, vol. 113, pp. 404–10.
- van IJzendoorn M.H., Bakermans-Kranenburg, M.J. and Sagi-Schwartz, A. (2007) 'Attachment across diverse sociocultural contexts: the limits of universality' in Rubin, K. (ed.) *Parental Beliefs, Parenting and Child Development in Cross-Cultural Perspective*, London, Psychology Press.
- van IJzendoorn, M.H. and Kroonenberg, P.M. (1988) 'Cross-cultural patterns of attachment: a meta-analysis of the Strange Situation', *Child Development*, vol. 59, pp. 147–56.
- van IJzendoorn, M.H. and Sagi, A. (1999) 'Cross-cultural patterns of attachment: universal and contextual dimensions' in Cassidy, J. and Shaver, P.R. (eds) *Handbook of Attachment: Theory, research and clinical applications*, New York, NY, Guilford.
- Winnicott, D.W. (1964) *The Child, the Family and the Outside World*, Harmondsworth, Penguin Books.
- Winnicott, D.W. (1965) *The Family and Individual Development*, London, Tavistock Publications.

Képjegyzék

Elülső borító – © John Oates

1. oldallal szemben – Anya és kisbaba. © Nyulászi Zsolt

3. oldal – © Biztos Kezdet

5. oldal – © John Oates

7. oldal – © Biztos Kezdet

9. oldal – © Biztos Kezdet

11. oldal – © John Oates

13. oldal – © John Oates

15. oldal – © John Oates

16. oldal – © Biztos Kezdet

19. oldal – © John Oates

21. oldal – © John Oates

23. oldal – © John Oates

25. oldal – © John Oates

27. oldal – © Biztos Kezdet

29. oldal – © John Oates

31. oldal – © John Oates

32. oldal – © Biztos Kezdet

35. oldal – © Biztos Kezdet

37. oldal – © John Oates

39. oldal – © John Oates

41. oldal – © John Oates

43. oldal – © John Oates

45. oldal – © John Oates

47. oldal – © Biztos Kezdet

Hátsó borító – © Biztos Kezdet

E nagy hatású dokumentumot elsőrangú fejlődéslélektani kutatók nemzetközi csoportja hozta létre. A mérföldkövet jelentő kiadvány érdekes arra, hogy mindenkihez eljusson, aki alakíthatja a gyermekek és a társadalom jóllétét befolyásoló döntéseket és a szociálpolitikát.

The Open University

Howard Steele and Miriam Steele, Co-Directors, Center for Attachment Research
New School for Social Research, New York, United States of America

A kiadást támogatta:

Bernard van Leer *Foundation*

www.bernardvanleer.org

ISBN 978-0-7492-2932-0

9 780749 229320 >